

המנהיג כמורה

זה היה רגע גדול של תמורה אישית, והוא שינה לא רק את משה, אלא את כל תפיסת המנהיגות שלנו.

בסוף ספר במדבר, נראה היה שבא קצה של הקריירה המנהיגותית של משה. הוא מינה לו יורש, יהושע, אשר הוא, ולא משה, יעביר את העם את נהר הירדן אל ארץ חפצו. דומה שמשה השיג את כל שהיה עליו להשיג. לא נותרו לו מלחמות להילחם, לא ניסים לחולל, לא תפילות לשאת בשם העם.

אבל כאן עשה משה מעשה הנושא את חותם הגדולה. למשך החודש האחרון של חייו הוא הקהיל את העם ונשא באוזניו סדרת נאומים שאנו מכירים כספר דברים. הוא סקר בהם את עברו של העם, וחזה את עתידו. הוא נתן לבני עמו מצוות, חלקן ישנות בנוסח מחודש, אחרות חדשות שמשה מצא לנכון למסרן דווקא ערב הכניסה לארץ. משה שזר את כל חוטי ההיסטוריה והחוק הללו למסכת אחת של חזון כולל, שבו לימד את בני עמו לראות את עצמם כעם קדוש, העם היחיד שריבונו ומחוקקו הוא אלוהים בכבודו ובעצמו.

לו פנה אליכם אדם שאינו יודע דבר על היהדות ועל העם היהודי, וביקש מכם להציע לו ספר אחד שיסביר את שני

שיג ושיג - הרב יונתן זקס

הדברים הללו, מיהם היהודים ומדוע הם עושים מה שהם עושים, ההמלצה המוצלחת ביותר הייתה ספר דברים. אין עוד ספר שכמוהו מתמצת וממחזיז את כל מרכיבי היסוד של היהדות כאמונה וכאורח חיים.

בהרצאה עתירת צפיות של TED, ובספר הנושא אותה כותרת,¹ אומר סיימון סינק כי מנהיגים המחוללים תמורה הם אלה אשר "מתחילים בלמה". אנטואן דה-סנט אקזופרי אמר זאת במילים פיוטיות יותר: "אם בדעתכם לבנות אונייה, אל תגייסו אנשים שיחטבו עצים ואל תכבירו עליהם משימות ועבודה, אלא פשוט למדו אותם להתגעגע אל מרחבי האינוסוף של הים".

בספר דברים, משה נתן לעם את ה"למה" שלו. בני ישראל הם עמו של אלוהים, העם שאהבתו נתונה לו, העם שהוא פדה מעבדות, העם שהוא נתן לו, בדמות המצוות, את חוקת החירות. הם אולי יהיו עם קטן, אבל הם יהיו ייחודיים. זה יהיה עם שקורותיו יערערו על חוקיה הטבעיים של ההיסטוריה. עמים אחרים, אומר משה, יכירו בנסיונותו של הסיפור היהודי - ואכן כך סברו הוגים מאומות העולם, מבלז פסקל עד ניקולאי ברדייב ולא עד בכלל.

בחודש האחרון לחייו חדל משה מהיות משה המשחרר, עושה-הנסים והגואל, ונעשה משה רבנו. הוא היה הדוגמה הראשונה בהיסטוריה למנהיג מהסוג שהיהודים עתידים היו להנפיק יותר מכל עם אחר: המנהיג כמורה.

משה ידע אל נכון כי לא כל הישגיו הגדולים יתמידו להתקיים. העם שהוא גאל יחזור ביום מן הימים להיות עם נרדף וגולה. אולם אז, בפעם הבאה שזה יקרה, לא יהיה לו שום משה

שיעשה נסים. לכן שתל משה חזון בתודעתם של בני ישראל, תקווה בלבבם, קוד התנהגות במעשיהם ועוז בנפשותיהם – שכן כל אלה לא יימוגו. כשמנהיגים נעשים מחנכים, הם משנים חיים של אנשים.

במסה מרשימה ושמה "מי ראוי להנהיג את עם ישראל"² הנגיד הרב יוסף דב סולובייצ'יק בין עמדותיה של היהדות כלפי שני טיפוסים מנהיגים: המלך והמורה. התורה מעמידה מגבלות חמורות לכוחו של המלך. אסור לו להרבות זהב, נשים וסוסים. המלך מצווה "לְבַלְתִּי רוּם לְבָבוּ מֵאֶחָיו וּלְבַלְתִּי סוּר מִן הַמְצָוָה יָמִין וּשְׂמֹאל" (דברים יז, כ).

מלך יכול להתמנות רק לבקשת העם. על פי אבן-עזרא, מינוי מלך הוא רשות. אברכנאל סבר שההיתר להמליך מלך הוא ויתור לחולשה אנושית. רבנו בחיי ראה את קיומו של מלך כעונש, לא כפרס.³ כללו של דבר, יחסה של היהדות למלוכה, כלומר למנהיגות כעמדת כוח, הוא לכל היותר הססני.

מנגד, כלפי מורים היא רוחשת הוקרה כמעט עד בלי גבול. "יהי... מורא רבך כמורא שמיים", נאמר בפרקי אבות.⁴ כבודו ומוראו של המורה קודמים אפילו לאלו של ההורים, פוסק הרמב"ם, משום שהוריו של אדם מביאים את האדם לעולם הזה, ואילו מוריו מקנים לו את הכניסה לעולם הבא.⁵

כשמישהו מפעיל עלינו כוח הוא מצמצם אותנו. אבל כשמישהו מלמד אותנו, הוא עוזר לנו לגדול. היהדות, הרגישה כל כך לכבוד האדם, מעדיפה משום כך את המנהיגות-כחינוך על פני המנהיגות-ככוח. וזה התחיל אצל משה, בערוב ימיו.

לאורך כל עשרים ושתיים שנות כהונתי כרב ראשי באנגליה נשאתי איתי את הציטוט הבא מפיו של דוד בן-גוריון. ראש הממשלה הראשון, יהודי חילוני, העמיק בלימוד ההיסטוריה והתנ"ך ודייק בהכנת היבט זה של המנהיגות. הנה דבריו הרהוטים:

בין שאתה מכהן בתפקיד צנוע ברשות מקומית או באיגוד מקצועי קטן, ובין שאתה נושא בכהונה רמה בממשל הלאומי, העקרונות הם שווים ביסודם. עליך לדעת מה ברצונך להשיג, לדעת בכטחה מהם יעדיך, ולהחזיקם תמיד נגד עיניך. עליך לקבוע לעצמך את קדימויותיך, עליך לחנך את מפלגתך והציבור הרחב. עליך לתת אמון באנשיך, לעתים קרובות אמון רב מזה שיש להם בעצמם. כי המנהיג הפוליטי האמתי יודע על סמך תחושתו מהם גבולות היכולת של האדם, והוא ידע לעורר את הזולת למצות יכולת זו בזמן משבר. עליך לדעת מתי להיאבק ביריביך הפוליטיים ומתי להתעכב בעמדת המתנה. לעולם אסור לך להתפשר על דברים שבעיקרון. בכל עת עליך להיות מודע לגורם הזמן, והדבר מחייב ערנות למתרחש סביבך: באזורך, אם אתה מנהיג מקומי, ובמדינה ובעולם, אם אתה מנהיג לאומי. ומכיוון שהעולם אינו שוקט אף לרגע, ובמגמות העוצמה מתרחשות כל העת חליפות ותמורות, עליך תמיד לשקול ולבחון מחדש את המדיניות שהחלטת לנקוט לשם מימוש היעדים שבחרת. מנהיג פוליטי חייב להקדיש זמן רב למחשבה. וכן עליו להקדיש זמן רב לחינוך מתמיד של הציבור.⁶

המשורר האנגלי פרסי ביש שלי אמר פעם כי "המשוררים הם מחוקקו הבלתי מוכרים של העולם". אינני יודע עד כמה זה נכון,

אך אני יודע היטב דבר אחד: שבין לתת לאנשים את מה שהם רוצים, לבין ללמד אותם מה לרצות, יש כל ההבדל שבעולם.

מחנכים הם בנאיו הבלתי מוכרים של העתיד, ואם מנהיג רוצה להטביע חותם מתמשך עליו ללכת בעקבות משה ולהיעשות מחנך. רעיון המנהיג-כמורה, המפעיל השפעה ולא כוח, סמכות רוחנית ואינטלקטואלית ולא אמצעי כפייה, הוא מן התרומות הגדולות ביותר שהרימה היהדות לאופקים המוסריים של האנושות. את זאת מדגים לנו היטב ספר דברים, שבו משה מכנס את הדור הבא ומלמד אותו חוקים ולקחים שישרדו, ויעוררו השראה, כל עוד יש בני אדם על פני האדמה.

1. לצפייה בהרצאה: <http://www.youtube.com/watch?v=qp0HIF3Sf14>. פרטי הספר: Simon Sinek, *Start with Why: How Great Leaders Inspire Everyone to Take Action*, Portfolio, 2011.
2. *Reflections of the Rav*, Abraham R. Besdin, World Zionist Organisation, 1979, 127-139.
3. בפירושהם לדרבים יז, טו. רבנו בחיי סבר שהעם לא היה זקוק, מבחינה עקרונית, למלך לבד ממלך מלכי המלכים. כתימוכין לעמדתו הוא מצטט מנבואת הושע: "אֶתֶּן לְךָ מֶלֶךְ בְּאֶפְי וְאֶקַּח בְּעִבְרָתִי" (הושע יג, יא).
4. משנה, אבות ד, יב.
5. משנה תורה לרמב"ם, הלכות תלמוד תורה ה, א.
6. משה פרלמן, דוד בן-גוריון, תל אביב: מודן, 1987, עמ' 49-50. אני מודה ללורד יונתן קסטנבאום, ששימש מנהל לשכת הרב הראשי לבריטניה בשנים 1991-1996, שהראה לי את הציטוט הזה.